

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

SHARQ MASH'ALI

Jurnal veb-sayti:

<https://orientalstudies.uz/index.php/ot>

SHARQ MASH'ALI

KAMOLIDDIN BEHZODNING TEMURIYLAR DAVRI MINIATYURASI VA ERON RASSOMCHILIGI RIVOJIDAGI HISSASI

*Muhammad Rezo Asloniy**O'qituvchi**Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti**Toshkent, O'zbekiston*

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar:

miniatyura, Hirot uslubi,
Kamoliddin Behzod,
temuriylar, kompozitsiya

Annotatsiya:

Temuriylar davridagi Hirot maktabi Eronda badiiy yuksalishning alohida davri hisoblanadi. Temur va uning davomchilari turli san'atkorlarni qo'llab-quvvatlash va ularni Hirotga to'plash uchun tinimsiz sa'y-harakatlar qiladilar, bu esa turli san'at sohalarida Hirot maktabining paydo bo'lishiga olib keladi. Shubhasiz, Kamoliddin Behzod kabi san'at namoyandalarining paydo bo'lishi o'sha davrdagi qulay ijtimoiy sharoit va Temuriylar podshohlarining qo'llab-quvvatlashi samarasidir. Behzod Temuriylarning san'atsevar podshohlari homiyligida Eron rassomchiligida yangiliklarga ega bo'lib, bu nafaqat Hirot maktabida, balki Eron badiiy tarixida ham yangilik sanaladi. Ushbu maqolada Temuriylar davrining ijtimoiy-siyosiy sharoitlarini hisobga olgan holda, Kamoliddin Behzodning naqqoshlik va miniatyura san'atining kengayishiga qo'shgan hissasi, asarlarining Eron rassomchiligining rivoji va evolyutsiyasiga ta'siri o'rganilgan.

THE INFLUENCE OF KAMALUDDIN BEHZAD IN THE DEVELOPMENT OF MINIATURES OF THE TIMURID PERIOD AND IRANIAN PAINTING

*Mohammad Reza Aslani**Lecturer**Tashkent State University of Oriental Studies**Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: miniature,
Herat style, Kamaluddin
Behzad, Timurians,

Abstract: The Herat school during the Timurid period is considered a special period of artistic flourishing in Iran. Timur and his successors made a continuous effort to support

composition.

various artists and gather them in Herat, which led to the emergence of the Herat School in various artistic fields. Undoubtedly, the appearance of artistic figures like Kamaluddin Behzad was the result of the favorable social conditions of that era and the support of the Timurid kings. Behzad had innovations in Iranian painting under the patronage of the art-loving kings of Timurid, which is considered an innovation not only in the Herat school, but also in the artistic history of Iran. In this article, considering the social and political conditions of the Timurid period, Kamaluddin Behzad's contribution to the expansion of the art of painting and miniature and the influence of his works on the development and evolution of Iranian painting have been investigated.

ВКЛАД КАМОЛИДДИНА БЕХЗОДА В МИНИАТЮРУ ПЕРИОДА ТИМУРИ И РАЗВИТИЕ ИРАНСКОГО ИСКУССТВА

Мухаммад Реза Аслони

Учитель

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:
миниатюра, гератский стиль,
Камолиддин Бехзод,
Тимуриды, композиция.

Аннотация: Школа Герата периода Тимуридов представляет собой особый период художественного развития Ирана. Тимур и его преемники прилагали неустанные усилия по поддержке различных художников и сбору их в Герате, что привело к возникновению Гератской школы в различных областях искусства. Несомненно, появление таких художников, как Камолиддин Бехзод, является результатом благоприятных социальных условий того времени и поддержки царей Тимуридов. Под покровительством художественных царей Тимуридов Бехзод создал новшества в иранской живописи, которые считаются новаторскими не только в гератской школе, но и в истории иранского искусства. В данной статье рассматривается вклад Камолиддина Бехзода в распространение живописи и миниатюрного искусства, влияние его произведений на развитие и эволюцию иранского искусства с учетом социальных и политических условий периода Тимуридов.

KIRISH

Hirot maktabining siyosiy-madaniy muhiti Temur davriga (hijriy 807-780 yillar) to'g'ri keladi. Ehtimol, Temur harbiy va san'at siyosati bilan o'lkani zabt etish, boylik va ko'plab sovrinlar yig'ish bilan birga har bir shahardan san'atkorlar va ko'zga ko'ringan kishilar va

hunarmandlarni, mohir kishilarni to'plab, oilalari bilan Samarqandga jo'natib yuboradi¹ va shunday qilib, u o'sha zaminda madaniyat muhitini yaratdi, natijada madaniyat va sivilizatsiya yuksalib, bu davr asarlarida yangi badiiy integratsiya yuzaga keldi². San'at va me'morchilik moliyaviy va insoniy yordam bilan gullab-yashnadi va qulay muhit yaratildi, bunda san'atkorlar hurmat qilinib, qo'llab-quvvatlandi va Temuriylar hukumati obro'sini oshirdi. Hirotda Oshahrox, keyinroq Sulton Husayn Boyqaro davrida san'at maktablarining paydo bo'lishi ham ana shu sa'y-harakatlar va yordam samarasi edi.

Shohrux davrida (milodiy 807-850 yillar) Temur avvalroq daryoning narigi tomoniga yuborgan musavvirlarning aksariyati Hirotga kirib kela boshlaydi va u Hirotni o'zining ilm-fan, san'at va siyosat markaziga aylantiradi. U Temurdan qolgan boyliklarga tayanib, Hirotda maktablar, monastirlar, maqbaralar, masjidlar va bog'lar qurishni boshlaydi³. Shohruhning o'ziga xos xususiyati uning ilmni qat'iy e'tiqod va islomiy ruh bilan erkin qo'llab-quvvatlashi edi. Boshqa tomondan, uning farzandlari Al-Ag' bey, Ibrohim Sulton, Boysanqar va Muhammad Jo'kiylarning har biri samarali va san'at ustasi bo'lganligidan tashqari; Ular badiiy ta'lim va do'stlikda ham munosib obro'ga ega edilar⁴.

Temuriylar Eronida, xususan, Shohruh va uning farzandlari davridagi Hirot va Sheroz shaharlaridagi ana shu sharoitlarning jamiligi uning eng yorqin badiiy davrlaridan birini yuzaga keltirdi. Hirot rangtasvir maktabi haqida mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan turli tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ularning aksariyatida ushbu maktabning umumiy xususiyatlariga e'tibor qaratilgan. Bular qatorida taniqli tadqiqotchi Bazil Greyning Eron rangtasviri kitobini, shuningdek, Hirot rassomlik maktabi kitobini va doktor Yoqub Azandning asarlari orasida alohida ahamiyatli va ko'zga ko'ringan asarlarini qayd etishimiz mumkindir.

Ustoz Kamoliddin Behzod Temuriylar va keyingi Safaviylar davrida vujudga kelgan alohida ijtimoiy-siyosiy sharoitlardan foydalanib, Eron rassomchiligining asosi va asosiy tamoyillarini saqlab qolgan holda, naqqoshlik uslubida ulkan o'zgarishlar yaratadi, keyinchalik u moslashtirilib, qo'llanila boshlanadi. Bu xususiyatlar Isfahon va Buxoro maktablari rasmlarida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Hirot maktabi

Hirot maktabini aniq ikki davrga bo'lish mumkin: birinchi davr Temur davridan boshlanib, Sulton Husayn Boyqaro davrigacha davom etgan. Bu davrda tasvirlangan eng muhim kitoblar: Hofiz Abroning "Solnomalar to'plami", "Tabaqat Noseriy", "Adabiy antologiyalar", "Shohnoma", "Merajnama", "Kalila va Demeneh", "Xamsa Nizomiy" hisoblanadi. Ko'pgina tasvirlarda cheklangan va tor maydon va bu makonda sud inshootlarini ko'rsatish ushbu rasmlarning o'ziga xos xususiyatidir. Temuriylar davridan boshlab saroy marosimlari, turli bayramlar manbalarida o'z aksini topib, yoqimli tasvirga ega bo'lganki, o'sha davr asarlarida bu turdagi bayramlar haqida ma'lumotlar to'la bo'lgan. Marosimning bu turi Hirot maktabining birinchi bosqichidagi rasmlarda o'z aksini topdi va Temuriylar saroyi shon-shuhratining timsoliga aylandiki, ularni ko'rgan har bir kishi tasvirlarning tabiatidan ta'sirlanar edi. Temuriylar saroyining go'zalligi va ulug'vorligidan sehrlanadi. Boshqa tomondan, bu rasmlar kompozitsiya va ajoyib ranglardan foydalanish jihatidan mukammal bo'lsada, tomoshabin ular bilan moddiy va hissiy jihatdan muloqot qila olmaydi. Aslida Temuriylar bu suratlardan Eron zaminida qonuniy kuchga ega bo'lish quroli sifatida foydalanishga urunadilar. Bu yerga yangi kelganlar sifatida siyosiy va harbiy hukmronlikdan so'ng musulmon eroniyning davlat g'oyalariga mos kelish uchun madaniy e'tiborni egallash zarurligini anglab, uni o'rganishga harakat qildilar.

Hirot maktabining oltin asr deyish mumkin bo'lgan ikkinchi davri Sulton Husayn Boyqaroning Hirotidagi o'ttiz sakkiz yillik hukmronligini o'z ichiga oladi. Barcha manbalar

¹ نصرالله امامی، «نگاهی به هنرهای اسلامی دوره تیموری»، مشکوه، 1375، 53، ص 145.

² Soucek Priscilla (2000), «Behzad Kamal-Al-Din», Encyclopedia of Iranica, Ed. By Ehsan Yarshater, vol 2, New York, pp. 609-613

³ صص 19-28. هنر، فرهنگستان و انتشارات: تهران هرات، نگارگری مکتب، (1387) آژند، یعقوب

⁴ صص 66-73. نو، دنیای: تهران شروه، عربعلی ترجمه ایرانی، نقاشی، (1384)، گری بازیل

Sulton Husayn Boyqro hukmronligini Hirot diyori madaniyati va san'atining yorqin davri deb hisoblab, ko'plab saroy san'atkorlari va ziyolilarining nomlarini tilga olib, bu masalani hokimiyat va farovonlikka sabab bo'lgan deb hisoblaydilar⁵. O'z davrida Hirotning madaniy va san'at targ'ibotida podshohdan tashqari, o'zi kabi she'r yozgan, hurmatli san'atkor va shoirlar bilan shug'ullangan amir Alisher Navoiyning – sultonning vaziri va xazinachisining ham roli katta bo'lgan⁶. Hirot mana shu ikki shaxsning ko'magi va ularning farmoyishlari bilan madaniy va san'at ishlarida faol ishtirok etganlar soliq to'lashdan ozod qilingan, bu esa o'z navbatida san'atkorlarning san'at ijodi va faoliyatida faol bo'lishiga sabab bo'lgan⁷.

Ana shu yordamlar bilan san'at va adabiyot sohasida o'ziga xos gullab-yashnashiga erishildi, yangi kompozitsiyaning yaratilishi bilan Kamoliddin Behzod kabi shaxslarning yetishib chiqishiga zamin yaratildi.

Ustoz Kamoliddin Behzod

Behzodning hayoti haqida ma'lumotlar kam bo'lsa-da, ehtimol u hijriy 860-yillarning oxirlarida Hirotida tug'ilib, hijriy 942-yilda Tabrizda vafot etgan. Bu davrda u Temuriylar, Shayboniylar va Safaviylarning uch davrini tushunib yetgan, Og'a Mirek Xeroviy, Valiy Alloh, Seyyid Ahmad Tabriziy kabi mashhur ustozlar huzurida bo'lish imkoniyatiga ega bo'lgan⁸. U Hirot badiiy muhitida rangtasvirning turli sir-asrorlarini o'rgandi, o'z ijodida ko'rsatgan novatorlik asarlari uni Hirot oqsoqollari, xususan, Sulton Husayn Boyqaroning diqqatini tortdi. Shoh unga "Mani Soniy" unvonini berib, uni yigirma yil muddatga Hirot shoh kutubxonasiga mudir etib tayinlagani sababli, Sulton Husaynning vafoti va Hirotning Muhammadxon Shayboniy tomonidan bosib olinishi bilan Behzodning hayoti sukunatdan boshlanadi. Manbalarda Behzod hayotining bu davri haqida batafsil ma'lumot berilmagan, va balki xon O'zbek ham ularni Behzod kabi ko'zga ko'ringan ustozlar ulug'vorligi va maqomiga yarasha baholay olmagan⁹. Lekin Hirotning Shoh Ismoil Safaviy tomonidan qo'lga kiritilishi bilan ko'pchilik ijodkorlar, jumladan Behzod ham Tabrizga yuboriladi. Safaviylar shohining e'tiborini torta olgan ustoz Behzod tezda Safaviy shahzodasi – Tahmasab Mirzoning ustozlaridan biri, so'ngra Tabriz kutubxonasi mudiri etib tayinlanadi. Nihoyat, uzoq yillik mehnat va san'atdan so'ng, go'zal va benazir rasmlarni abadiylashtirib, hijriy 942 yilda Tabrizda vafot etadi.

Kamoliddin Behzodning eng muhim asarlari

Ustoz Behzodning uzoq umr ko'rishiga, temuriylar va so'fiylar sulolasi davrida saroy tomonidan qo'llab-quvvatlanganiga qaramay, uning ko'plab asarlari saqlanib qolishi kutilgan edi. Ammo Bo'ston Sa'diying Qohira kutubxonasidagi kitobi barcha tadqiqotchilar Behzodga nisbat berishga rozi bo'lgan yagona asardir. Ehtimol, buning sababini quyidagi hollarda topish mumkin. Birinchidan, Behzod boshqa ko'plab ijodkorlardan farqli ravishda shon-shuhratga erishish uchun o'z o'limini kutmagan bo'lsa-da, zamondoshlari uning dahosining qudratini tez anglab yetgan bo'lsalar-da, lekin ularning hech biri uning uslubi xususiyatlarini tasvirlashga, ifodalashga harakat qilmagan. Binobarin, uning nomini suiiste'mol qilishga shunday zamin yaratildiki, har bir ezgu ish unga nisbat berilib, asarlari ostida uning imzosi qo'yildi. Yana shuni aytish kerakki, Temuriylar davri rassomlari, jumladan Qosim Ali ham Behzod bilan bir vaqtda, Behzod asarlariga to'liq mos kelmasa, ularga yaqin bo'lgan asarlar yaratgan. Behzod shogirdlari xuddi Shayxzoda Xurosoniy va Og'a Mirak Tabriziy kabi Behzod bilan deyarli bir xil mahorat darajasiga yetgan edilar. Tasavvur qilish mumkinki, ko'plab rasmlar ustaning o'zi tomonidan yaratilgan va shogirdlari ularni mukammallashtirishgan¹⁰.

⁵ خواندمیر، (1353)، تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، جلد ۴، تهران: انتشارات خیام، ص 393.

⁶ محمد حیدر میرزا دوغلات، محمد (1383)، تاریخ رشیدی، به اهتمام عباسقلی غفاری فرد، تهران: مرکز نشر میراث مکتوب، ص 310.

⁷ Maria Eva Subtelny (1988), «Socioeconomic Basis of Cultural Patronage under the Later Timurids», International Journal of Middle East Studies, 20, no. 4, pp 479-505.

⁸ احمد بن حسین منشی قهی، (1352)، گلستان هنر، به تصحیح و اهتمام احمد سهیلی خوانساری، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، امیرکبیر، ص 134.

⁹ اشرفی، م.م. (1386)، بهزاد و شکلگیری مکتب مینیاتور بخارا در قرن ۱۶ میلادی، ترجمه نسترن زندی، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، ص 138.

¹⁰ کریستی ویلسون، (1371)، تاریخ صنایع ایران، ترجمه عبدالله فریار، تهران: انتشارات فرهنگسرا، ص 171.

Qohira kutubxonasidagi “Bo‘ston Sa‘diy” kitobidan o‘yib ishlangan oltita surat, shubhasiz, ustoz Behzodning asl va ko‘zga ko‘ringan asarlaridandir. Birinchi rasmda Shoh Sulton Husaynning saroy bog‘idagi ziyofat sahnasining qo‘sh kompozitsiyasi mavjud. Ushbu rasmda deyarli butun makonni turli shakllar bilan to‘ldiradigan ko‘plab raqamlar chizilgan. Ushbu ajoyib asarning asosiy g‘oyasida barcha rasm usullari tajribasini yaratish va qo‘llashdagi mukammallik va muvozanat yotadi¹¹.

Behzod o‘z rasmining strukturasi shunday tuzgan ediki, unga yangi figuralar kiritib, qurilish komponentlari tasvirlariga boy manzara yarata oldi, bu esa komponentlarni joylashtirishning geometrik uslubidan foydalanish orqaligina mumkin edi¹². Bu miniatyurada hukmdor asarning bosh qahramoni hisoblanadi, lekin hukmdor qiyofasiga barcha e‘tibor berilmaydi, chunki rassom figuralarni tenglashtirish choralari nozik qo‘llagan. Tomoshabin oldiga o‘sha yillardagi saroy hayotining jonli jadvali qo‘yilgandek bo‘ladi. Shoh Dara va Cho‘pon obrazi Bo‘ston Sa‘diyning do‘st-dushmani tan olish hikoyasi bilan bog‘liq bo‘lib, bu obrazda Behzod san‘atining mutlaqo aniq va yangi yo‘nalishi namoyon bo‘lgan. Va bu eski kitobning kompozitsion tuzilishining ajoyib yaratilishi edi. Bu asarda odam va hayvonlar tasvirlari jonlanib, figuralar ko‘chirilgan¹³.

Ushbu rasmda tasvirlar hayratlanarli darajada haqiqiy bo‘lib, mo‘g‘ullar davrining so‘nggi quruqligi va o‘zgarasligidan voz kechilgan, bu esa keyingi davrlarda rasm uchun namuna bo‘lib qoladi. Masjid suratlarida Behzod binolarni chizish va odamlar va binolar tasvirlari o‘rtasidagi nisbatni sezilarli darajada yaxshilash bo‘yicha o‘z ijodkorligini namoyish etadi¹⁴.

Behzodning keng ommaning ro‘zg‘origa, urf-odatlariga bo‘lgan e‘tibori bu asarning o‘ziga xos xususiyatlaridan biridir. Barcha tasvirlar atrofdagi tasvirlar bilan bog‘liq bo‘lgan tarzda chizilgan. Har bir narsa ehtiyotkorlik bilan o‘z o‘rniga joylashtirilgan va kompozitsiya eng yaxshi va tabiiy shaklga ega. Behzod bu miniatyuralarda turli figuralar chizish orqali real hayot voqealari manzaralarini ko‘rsatadi va bu asari bilan Hirot xalqining real hayotini to‘liq tasvirlaydi. Shuningdek, u ranglar va ularning maxsus kombinatsiyasidan foydalangan holda hayratlanarli effekt beradi. Ehtimol, Behzodning eng go‘zal kompozitsiyasi Qohira bog‘i nashrida Yusufning vasvasasi tasviridir¹⁵.

Bu rasmda berk ziynatli saroy va qulflangan eshiklar sochlarga bo‘yalgan bo‘lib, Yusufning yolg‘izlik hissini, Zulayhoning tuzog‘iga ilinganini ko‘rsatadi. Saroy pishiq g‘ishtdan qurilgan bo‘lib, temuriylar davri me‘morchiligi kabi koshin, panjara va yog‘och deraza va gilamlar bilan bezatilgan¹⁶. Bu yorqin obraz she‘r matni doirasidan chiqib, o‘sha davr adabiyoti va jamiyati bilan bir qatorda tasavvufiy mavzularni ham ifodalagan. Ushbu rasmda arxitektura muhim rol o‘ynaydi. Darhaqiqat, Behzod tabiat va me‘morchilikni odamlarning o‘rni va harakatlariga aylantirib, har bir figuraga munosib joy hisoblagan¹⁷.

Tadqiqotchilar Behzodning o‘ziga xosligi va san‘atkorligiga ijobiy qaraydigan rasmlar orasida: Britaniya kutubxonasida mavjud bo‘lgan “Xamsa Nizomiy” kitobining ikki nusxasi: “Ajdaho”, “Sahrodagi Majnun”, “Ka‘badagi Majnun” hamda ikkinchi nusxasi bo‘lgan rasmlar mavjuddir. Hirotidagi Sulton Husayn Mirzo amirlaridan biri Amir Ali Forsiy uchun hammomdagi Ma‘mun suratlarini, Xornoq saroyi qurilishi, ayollarning suzishlari, Iskandarning taqvodor odam bilan uchrashishi va Farhodning o‘limi asari hisoblangan. Behzodning bu asarlarda qo‘llagan badiiy mahorati o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lib, bu mislsiz ijodkorning boy dahosini ifodalaydi. Dramatik kayfiyatlarga to‘la go‘zal doiraviy va yopiq kompozitsiyalar, uyg‘un ranglar va go‘zal manzaralar hamda hayot va realizmga to‘la dinamik manzaralar Behzod asarlarining o‘ziga xos jihatlari andir.

¹¹ نقاشی ایرانی، ص 98.

¹² گاستون وایه، (1363)، هنر اسلام در سده های نخستین، ترجمه رحمان ساروجی، تهران: انتشارات گیلان، ص 223.

¹³ آرتور ابهام پوپ، (1378)، سیر و صور نقاشی ایران، ترجمه ی یعقوب آژند، تهران: انتشارات مولی، ص 83.

¹⁴ بهزاد و شکل گیری مکتب مینیاتور بخارا در قرن 16 میلادی، ص 98.

¹⁵ شیلا بلر و جانانتان بلوم، (1381)، هنر و معماری اسلامی، ترجمه ی یعقوب آژند، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر، ص 150.

¹⁶ همان، ص 151.

¹⁷ رویین پاکباز، (1387)، نقاشی ایرانی از دیروز تا امروز، تهران: انتشارات زرین و سیمین، ص 82.

Ustoz Kamoliddin Behzod asarlarining xususiyatlari

Behzod Tabriz va Bag'dod maktabini eskirgan, naqqoshlikda yangi uslub yaratgan. U ko'rgan narsasining o'ziga xos va nozik holatlarini to'liq ravshanlik bilan va kuchli dizayn yordamida tanib oldi, avvalgi rasmdagi bir xildagi va loqayd siymolarni harakatga keltirdi, odamlarning timsolini xuddi tirikdek chizdi. Yaratilgan asarda uning barcha tarkibiy qismlari o'rtasidagi uyg'unlik va shakllarni tuzishning geometrik usullari yordamida va ranglarning o'zaro ta'siridan foydalanib, u tasvirning turli qismlarini bog'ladi va umumiy birlikka erishdi. Masalan, Sulton Husayn majlisi suratlarida usta rasmdagi har bir figuraning o'rnini mohirlik bilan hisoblab chiqqan. Ushbu asarning asosiy g'oyasida barcha rangtasvir usullari tajribasini kompozitsiyalash va qo'llashdagi mukammallik va muvozanati hayratlanarlidir¹⁸. U ushbu asarda qurilish komponentlari tasvirlarining boy sahnasini yaratgan.

Saroy minorasi, chodirlar, soyabonlar va tasvirning boshqa yo'nalishi bo'yicha, darvoza minoralari va tasvirni kengaytiradigan bog'ning oxirida joylashgan bino. Komponentlardagi bunday xilma-xillik o'zaro va muvozanatli badiiy muloqotni talab qiladi. Behzod asar kompozitsiyasining umumiy tuzilishi va figuralarning joylashishiga kiritgan induksiya va komponentlarning geometrik uslubidan foydalanish orqaligina bu masalani hal qilish mumkin edi¹⁹.

Usta Behzod o'z asarlarida Eron rangtasviri an'alarida inqilob yaratdi. U ko'k, yashil, jigarrang, sariq, to'q sariq ranglarini keng qo'llagan birinchi rassomlardan bo'ldi. Uning go'zal naqshlarida ko'k va yashil ranglardan foydalanish boshqa ranglarga qaraganda ko'proq bo'lib, asarlarida ochiq jigarrang, sariq, to'q sariq ranglarining keng va rang-barang yuzalari uchraydi.

Behzod asarlarining eng muhim jihati va xususiyatlaridan biri kishilarga, jamiyatning quyi tabaqasi vakillariga e'tibordir. Ko'rinadiki, Behzodning "Bog'i Sa'diydagi masjid suratlari va Ma'munning hammomdagi rasmi, Xornoq saroyi qurilishi" kabi asarlarida insonning mehnat va faollik holatini ko'rsatishdan maqsad qilgan. oddiy odamlarning hayot maydoni. Bu suratlarining barchasida nafaqat qirol, balki jamiyatning quyi tabaqasi vakillari ham qiziqish uyg'otadi²⁰.

Muhim jihati shundaki, Behzod suratlaridagi odamlar shunchaki harakatsiz va hissiyotsiz yuzlar emas, balki harakatga to'la. Ular dam olish holatida ko'rsatilganda ham, ularning holati tabiiydir²¹.

Behzod xalqning yashash va mehnat muhitini ko'z oldiga keltirishda juda aniqlik va o'tkir dunyoqarash ko'rsatdi.

U odamlarning normal hayotini tasvirlashga harakat qilishdan tashqari, rasmdagi har bir tasvirning ko'rinishidan uning hissiy holatini osongina tushunish mumkin bo'lgan tarzda o'ziga xos realizmni ko'rsatadi. Ustoz Behzod suratlarida tasavvufiy-ma'naviy holat tuyg'usini anglash mumkin. "Xamsa Nizomiy", "Bo'ston", "Attorning "Mantiq at-tir"i kabi tasavvufiy kitoblardagi manzaralarni tasvirlash ustoz Behzodning bu matnlarga bo'lgan qiziqishini ko'rsatadi. Ko'rinishidan, kabi belgilar bilan osilgan; O'zlari tasavvuf va so'fiy bo'lgan Jomiy va Amir Alirishnavoiylar o'sha davr ijodkorlari ijodiga katta ta'sir ko'rsatganlar²².

Metropolitan muzeyida darveshlarning raqsga tushishi tasvirlangan bitta varaq bor. Behzod bu rasmda o'ziga xos tabiiy va real dinamika va kuchli ruhiy tuyg'u yaratib, kompozitsiya o'rtasida to'rtta so'fiy bilan tasavvufiy xulq-atvorni ko'rsatgan. Behzod bu suratlarini chizish uchun Hirotda Samo Darvishhonni ko'rgani aniq²³.

Lekin bu sahifalarning barchasida Behzod oddiy voqealarni tasvirlash uchun hikoya mazmunini hech qanday ma'naviy tushunishni qurbon qilmaydi. U kishilar harakati va predmetlar munosabatlaridagi ma'no ma'nosini ta'kidlab, o'z realizmini chuqur tushunchalar

¹⁸ نقاشی ایرانی، ص 98

¹⁹ هنر اسلام در سده های نخستین، ص 223

²⁰ علی اصغر شیرازی، (1385)، «کمال الدین بهزاد بزرگترین نقاش دنیای اسلام»، دو فصل نامه مدرس هنر، دوره 1، ش 1، صص 27-29

²¹ Behzad, vol.1, pp 1211-121

²² مکتب نگارگری هرات، ص 354-قرا ریان، (1362)، کمال الدین بهزاد، تهران: انتشارات هنر و فرهنگ، ص 27

²³ س.م. دیماندا، (1366)، راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه ی دکتر عبدالله فریار، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ص 60.

ifodasi bilan uyg'unlashtirishga harakat qiladi. Bu sa'y-harakat, ayniqsa, tasavvufiy-axloqiy matnlarga oid obrazlarda yaqqol namoyon bo'ladi, masalan, Yusuf va Zulayho nazarida aylanma zinapoyalar, yopiq eshik va derazalar Yusufning Zulayho vasvasasi tuzog'idan qutulish qiyinligini anglatadi. Temuriylar davrigacha bo'lgan Eron rassomchiligining xususiyatlaridan, u Xitoyning ta'siri ostida bo'lgan, bu juda uzoq vaqt oldin bo'lgan, shuning uchun ba'zi tadqiqotchilar bu bog'liqlik va ta'sirni Sosoniylar davridan bilishadi va Maniy rasmni Xitoydan Eronga olib kelgan deb hisoblashadi²⁴.

Biroq, mo'g'ullar davrida bu tanishlik va muloqot yanada kengroq o'lchamlarga ega bo'ldi. Temuriylar davridagi Eron rassomlari asta-sekin o'ymakorlikning ayrim shakllari va xitoylik unsurlarga taqlid qilib, o'z asarlarida aks ettirishga harakat qilganlar²⁵.

Bu taqlidning asosiy elementlari quyidagilardan iborat edi: tabiat rasmlari, peyzaj rasmlari, o'ralgan bulutlar, afsonaviy hayvonlar, konussimon va kesilgan cho'qqilari bo'lgan tog'lar, xitoy va mo'g'ul qurollarini chizish va hatto katta uzunlik va kenglikdagi rasmni kesish²⁶.

Ammo asta-sekin mo'g'ullarning Erondagi qudrati va ta'sirining susayishi bilan, ayniqsa Al-Jaloir davrida Eron rangtasvirining uslubi o'zining barcha ko'rinishlari va nafisligi bilan yana tarqalib, tasvirlar chizishda xitoy rangtasvir xususiyatlaridan foydalaniladi. Endi bu hayotiy masala emas edi va faqat gullar va o'sha paytda mashhur bo'lgan o'simlik va dizaynlar undan moslashtirildi. Lekin Temuriylar davrida Xitoy san'atining rangtasvirida ta'siri kuchayganiga yana guvoh bo'lamiz, buning eng muhim sabablaridan biri Xitoy bilan savdo-sotiqning kuchayishi va Xitoy san'ati buyumlarining Eronga kelishidir. Ammo Hirot maktabining ikkinchi davrida Xitoy san'atining ta'siri asta-sekin cheklanib, eronlik rassomlar o'zlarining aqliy tasavvurlari va tasviriy topilmalari bilan uni o'zgartirib, Hirot maktabining oltin davridagidek, uni Eron rassomligi elementlariga o'ziga xos tarzda moslashtirdilar. O'sha davr rassomlari, xususan Behzodning sa'y-harakati bilan ko'zlangan tartib amalga oshdi va Eron rassomligi o'ziga xos shaxs va o'zligini topdi.

XULOSA

Temurning zabt etilgan yurtlarning bosib olishi natijasida qo'lga kiritgan cheksiz boyligi Shohrux, Boysanqar, Sulton Husayn Boyqaro kabi san'atsevar vorislari uchun juda mustahkam iqtisodiy poydevor yaratdi. O'zlari ijodkor bo'lgan bu podshohlar o'z hukmronliklari davomida san'atkorlarni shunday qo'llab-quvvatlaganlarki, turli san'at maktablarining o'sib, gullab-yashnashi uchun qulay sharoitlar yaratilgan, natijada Jomiy, Alisher Navoiy kabi buyuk shoirlar, xattotlar yetishib chiqqan. Sulton Ali Mashhadiy va Kamoliddin Behzod degan usta rassom paydo bo'ldi. Ustoz Behzod avvalgi musavvirlardan farqli o'laroq real dunyoga e'tibor berib, ko'rgan narsasining o'ziga xos va nozik holatini to'liq ravshanlik bilan taniy olgan. Shuning uchun uning barcha rasmlarida odamlar, hayvonlar, o'simliklar, toshlar va tog'lar o'ziga xos xususiyatlar bilan to'ldirilgan. Behzod rasmlarining aksariyatida fazoning bo'linishi, narsalarning ko'pligi va harakatdagi odamlarning rang-barangligi hech qachon chalkashlikka olib kelmaydigan va ko'p hollarda unga boshqa rassomlarga taqlid qilinganligiga duch kelamiz. Behzod ijodida insonga asosiy e'tibor beriladi. U tana atrofidagi chiziqalar orqali inson tanasining haqiqiy holatlari va nisbatlarini ko'rsatgan, oddiy odamlar hayotini tasvirlash orqali oddiy xalq hayoti va mehnatidan o'ziga xos realizmni tasvirlagan. Shuningdek, u Eron rassomligi an'analarida o'zgarish yaratib, Eron san'atidan Xitoy rangtasvirining ta'sirini olib tashlashga harakat qildi. Binobarin, uning suratlarida inson obrazlari xitoy figuralaridan ancha uzoqda,

²⁴ Armenag Sakisian (1940), "Coexistent Schools of Persian Miniature Painting", the Burlington Magazine for Connoisseurs, Vol, 76, No. 446, pp 144-146

²⁵ زكى محمد حسن، (1381)، چين و هنرهای اسلامى، ترجمه ی يعقوب آژند، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر، صص 50-70

²⁶ همان، صص 50-70

eronga yaqinroq. Bizda Eron tarixida juda ko'p yangiliklarga ega bo'lgan va taxminan sakson yil davomida Eron rassomchiligi tarixiga ta'sir ko'rsatgan rassomlar kamdan-kam uchraydi. Natijada butun O'rta va Yaqin Sharqda Hirot maktabi o'zining yuksak cho'qqisiga chiqdi va bu maktab musavvirlarining ijodi va g'oyalari shu qadar mashhur bo'ldiki, u madaniyat va g'oya sifatida namuna bo'ldi, Shayboniy amirlarining ustaxonalari (Buxoro) va Safaviy podshohlariga (Tabriz) ta'sir ko'rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- اشرفی، م.م. (1386)، بهزاد و شکل‌گیری مکتب مینیاتور بخارا در قرن ۱۶ میلادی، ترجمه نسترن زندی، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران.
- امامی، نصرالله، «نگاهی به هنرهای اسلامی دوره تیموری»، مشکوة، 1375، ص 53.
- آریان، قمر، (1362)، کمال الدین بهزاد، تهران: انتشارات هنر و فرهنگ.
- آزند، یعقوب، (1387)، مکتب نگارگری هرات، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- بلر، شیلا: بلوم، جانان، (1381)، هنر و معماری اسلامی، ترجمه ی یعقوب آژند، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- پاکباز، رویین، (1387)، نقاشی ایرانی از دیروز تا امروز، تهران: انتشارات زرین و سیمین.
- پوپ، آرتور آپهام، (1378)، سیر و صور نقاشی ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران: انتشارات مولی. چاپ اول.
- حسن، زکی محمد، (1381)، چین و هنرهای اسلامی، ترجمه یعقوب آژند، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- حیدر میرزا دوغلات، محمد (1383)، تاریخ رشیدی، به اهتمام عباسقلی غفاری فرد، تهران: مرکز نشر میراث مکتوب.
- خواندمیر، غیاث الدین بن همام الدین ، (1353)، تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر، جلد ۴، تهران: انتشارات خیام.
- دیماند، س.م. (1366) راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه دکتر عبدالله فریار، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- رهنورد، زهرا ، (1382)، نگارگری، تهران: انتشارات سمت.
- شیرازی، علی اصغر، (1385)، «کمال الدین بهزاد بزرگترین نقاش دنیای اسلام» دوفصلنامه مدرس هنر، دوره 1، ش 1.
- منشی قمی، احمد بن حسین (1352)، گلستان هنر، به تصحیح و اهتمام احمد سهیلی خوانساری، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، امیرکبیر.
- ویلسون، کریستی، (1371)، تاریخ صنایع ایران، ترجمه عبدالله فریار، تهران: انتشارات فرهنگسرا.
- Ettinghausen, Richard, (1960), "Behzad", Encyclopedia of Islam, vol 1, Brill.
- Priscilla, Soucek, (2000), «Behzad Kamal-Al-Din», Encyclopedia of Iranica, Ed. By Ehsan Yarshater, vol 2, New York.
- Sakisian, Armenag, (1940), "Coexistent Schools of Persian Miniature Painting", the Burlington Magazine for Connoisseurs, Vol, 76, No. 446.
- Subtelny, Maria Eva. (1988), "Socioeconomic Basis of Cultural Patronage under the Later Timurids", International Journal of Middle East Studies, 20, no. 4.